

SORUN ÇÖZME VE ÖĞRENME DEVRİMİ

Tınaz TİTİZ

Beyaz Nokta Gelişim Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı
Devlet Eski Bakanı

•••

Bugünkü sunumumda, “öğrenme devrimi” diye, yolda bulunan bir devrim hakkında size söz etmek ve ondan sonra, bunun, sorun çözmekle, rekabetle olan ilişkilerini kurmak üzere sizlerle karşılıklı söyleşmek istiyorum. Bunun için, yabancıların “yargıları askıya almak” dedikleri bir şeye ihtiyacım var. Sizden bir ricam var. Sadece 45 dakika için, bütün doğrularınızı, ama bütün doğrularınızı askıya almanızı istiyorum. Onlardan lütfen vazgeçmeyin, onlar sizin değerleriniz, sizin doğrularınızdan, çıktıktan sonra tekrar onları aynen alıp devam edebilirsiniz ama şu andan itibaren 45 dakika boyunca bütün doğrularınızı askıya almanızı rica ediyorum. Hakikaten, bütün devrimler gibi (sanayi devrimi gibi, tarım devrimi gibi, enformasyon devrimi gibi), yolda gelen “öğrenme devrimi” dediğimiz şey de, bütün değer ölçülerimizi, bütün doğrularımızı allak bullak edecek gibi görünüyor. O bakımdan, onları bir askıya almanızı rica ediyorum. Önce, sizi doğrularınızdan kuşkuya düşürmek için de, konferansla hiç ilgisi olmayan bir konuda sizi biraz şaşırtmaya çalışmak istiyorum. Tabii ki, bunu bilenleriniz mutlaka vardır ama onlar lütfen ses etmesinler, şimdilik bilmiyormuş gibi davransınlar.

Lütfen, çok büyükçe bir gazete kâğıdı düşünün, yabancı gazeteler gibi, incecik, pelür kâğıdı gibi kocaman bir kâğıt düşünün. Böyle bir kâğıdı 50 defa katlarsanız acaba kalınlığı ne kadar olabilir? Ben sizden hesap kitap yapmanızı istemiyorum. Burada da ara sıra böyle resimler filan koyduk. Bu, Hindistan’da çekilmiş gerçek bir fotoğraf. Belki, orada hayvanlara bu kadar dostça yaklaşıldığı için, bu hanımefendi bir süt leğeniyle fareleri besliyor.

Kâğıt aşağı yukarı şu kadar, yüzde 5 milimetre olsa, birinci katlamada 2 kat olacak, ikinci katlamada 4 kat olacak, üçüncü katlamada 8 kat, dördüncüsünde 16 kat, böyle gidecek.

Bu da, Pakistan’da yük ve insan taşıyan bir kamyon. Katlamaya devam ederseniz, 32, 64, 128, 256 filan diye 50’nci kata kadar böyle gidecek.

Dokuzuncu katlamada bu kadar, onuncuda bu kadar, yaklaşık 5 santim kadar oluyor. Acaba elli katlamada ne olur; bir tahminde bulunmanızı istiyorum. Bana kesin rakam söylemenize ihtiyaç yok. “Yaklaşık 50 santim olur” diyenler

olabilir, “daha az olur” diyenler olabilir, “daha çok olur” diyenler olabilir. Bir tahminde bulunmak isteyen var mı? Ama, bilenlere sormuyorum, bilmeyenler için soruyorum. Kesin rakam söylemek zorunda değilsiniz. “Aşağı yukarı iki karış olur” da diyebilirsiniz, “şu kadar olabilir” de diyebilirsiniz, “buradan tavana kadar olabilir” de diyebilirsiniz; hepsi geçerli cevaptır. Bir tahminde bulunan var mı?

Bir Katılımcı- 1 kilometre.

Tınaz TİTİZ- Peki, o da kabul, 1 kilometre de kabul, olabilir. “2 kilometre olur” diyen de olabilir, daha da aşağı olabilir. Var mı bir tahmin?.. Herkes anladı değil mi? 50 defa kathıyorsunuz. Hatta, ben getirdim. Ben nasıl olduğunu anlamadım ama, bazı yerlerde ortaya şöyle iddialar atıldı: Bana dediler ki, öyle bir inanç nereden çıktıysa, “bir kâğıt 7 defadan fazla katlanmaz.” Duyan var mı bunu? (Salondan “evet” sesleri)

Siz duydunuz değil mi? Öyle bir şey yok esasında. Bakın, bizim hanımdan milaj kâğıdı aşırımdı getirdim. Hiç öyle bir şey yok, yani 7’den fazla katlanıyor. İşte, bu, bir kere katlanmış, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, böyle gidiyor. Biraz daha büyük olsaydı daha çok olacaktı. Öyle, 7 defa diye bir şey yok. Üstelik de ben gayri muntazam katladım.

Peki, daha fazla zaman harcamayalım. Evet, hesap bu: Birinci katlamada 0.10 milimetre oluyor, 0.20, bakın, bir arkadaşımız “1 kilometre” dedi ama, 11 bin 250 milyon kilometre yapıyor. Tabii, buna inanmamış olabilirsiniz ama, bu kadar oluyor mu olmuyor mu diye akşam eve gittiğinizde deneyebilirsiniz. Burada, kelime hatası, oyunbazlık, cambazlık filan, öyle bir şey yok. İnanmayanlar oturup tek tek hesaplayabilirler; gerçekten böyle. Meşhur satranç şeyi vardır, birincisine 1 buğday, 2, 4, 6, 8, işte o da aynı hikâye, bu kadar oluyor.

Onun için, bildiklerimiz, bildiğimizi zannettiklerimizin hepsi çok yanıltıcı olabilir; buradan söylemek istediğimiz bu. “Bildiklerimizi zannettiklerimiz, öğrenebileceklerimizin önündeki en büyük engeldir” diyor Albert Einstein.

Bunlar aslında bir dizi resimdi ama iki tane daha vermişler. Şurada bir Bengal kaplanı (biliyorsunuz, en yırtıcı hayvan), şurada da yavrusu var. Şurada da, yine yavrusunu taşıyan bir anne var.

Birinci sunum buydu. Bunun, yargılarınızı askıya alma konusunda bir miktar yardımcı olacağını tahmin ediyorum.

Şimdi ikinciye geliyorum; “soru sorarak sorun çözmek.”

İster Rekabet Kurumu olsun ister başka bir yer olsun, isterseniz aile babası-annesi olun, herkesin bir numaralı sorusu, çeşitli büyüklüklerde, genişliklerde sorun çözmek. Çocuğunuzun sınavı kazanma işinden tutunuz da, ev taksitini ödemeye, eskiyen arabanızı değiştirmekten gelininizle damadınızın kavgasının sebeplerini ortadan kaldırmaya varıncaya kadar, Rekabet Kurumunda, filan kuruluşla öbür kuruluşun arasındaki rekabeti ihlal eden sorunları anlamaya ve çözmeye çalışana kadar yaşamın tamamı sorun çözmekten ibaret. Ünlü düşünür Karl Popper'in adını hepimiz duymuşsunuzdur. Hatta, bu konuda bir kitabı var. "Tüm yaşam sorun çözmekten ibarettir" diyor. Gerçekten, yaşamımızın her anında sorun çözüyoruz.

Burada bir teknik tanıtıyoruz; sorular yoluyla sorun çözmek. Altında da bir şey var; eğer soruları doğru sorarsanız cevaplarını da bulursunuz" diyor.

Daha ileri gitmeden, önce dört tane tanım yapalım. Sorun denince ne kastediyoruz; ona bakalım. Bizde sorunun genellikle hep olumsuz çağrışımı var. Sorun sadece istenmedik bir durum değil veya önünde engeller bulunan istendik bir durum. Ben yazın iyi bir yerde tatil yapmak istiyorum; insanlar bunu sorun olarak almazlar ama, eğer bunun önünde engel varsa, iznim yoksa, param yoksa veya bir sağlık sorunun var da gidemiyor isem, önündeki engeller dolayısıyla bu istendik durumu gerçekleştiremiyorum. Onu da bir sorun olarak tanımlıyoruz. Benim burada "sorun"la kastettiğim şey bu. Tabii, bir de istenmedik şeyler, hastalıklar, bilmem neler, şunlar bunlar var; onlar da sorun. Sorun deyince ben bunu kastediyorum.

"Sorun çözmek" dendiği anda, gene orada şöyle bir inancımız var: Bütünüyle, sanki hiç olmamış gibi ortadan kaldırmayı varsayıyoruz. Hayır, öyle kastetmiyorum; bir sorunun yol açtığı rahatsızlıkları daha katlanabilir düzeye indirmek, çünkü her zaman bütünüyle yok etmek mümkün olmayabiliyor. Oradan da bunu kastediyoruz.

"Sorun çözme aracı" deyince de, bir sorunu çözmek amacıyla kullanılabilir, aklınıza gelebilecek tüm yol ve yöntemlere de sorun çözme aracı diyoruz.

Nihayet, "sorun çözme kabiliyeti"; bu, kişi için olabilir, kurum için olabilir, toplum için olabilir veya hepsi için olabilir. Çeşitli sorunlarını çözebilmek amacıyla kullanımlarında bulundurdıkları, eski tabirle, tedavülde bulundurdıkları sorun çözme araçlarının zenginliği ve işlevselliklerinin tanımladığı bir yetenek düzeyi var; buna sorun çözme kabiliyeti diyoruz. Sorun çözme araçlarını bir alet çantası gibi düşünün. Bu alet çantasının içinde ne kadar çok sorun çözme aracınız varsa o kadar zenginsiniz; bu yetmiyor. Bunların ne kadarı işlevseldir, ne kadarının işe yaradığını biliyorsunuz, eliniz bunları

kullanmaya yetenekli; bunlardan oluşan düzeye de sorun çözme kabiliyeti diyoruz.

Bunları, daha ilerlemeden önce birer tanım olarak sizlere vermem iyi olacak. Burada, Sinop'ta bir tersanede bir usta kaynak yapıyor. Şurada arada deniz var, adam denize düşmesin diye üç kişi karşı ağırlık yapmışlar. Bu, Türk işi bir icat.

Bir Katılımcı- Sorun çözme.

Tınaz TİTİZ- Sorun çözme yöntemi. Evet, her soru aynı değil. Sorular, bilinmeyen cevapları bulabilmek için kullanılan birer araba aleti gibidir. Define arayan insanlar var; var mı yok mu diye dedektörle bakıyorlar. Tabii, o dedektörlerin hepsi aynı kabiliyette değil; bazısı, yerin 5 metre altındaki teneke parçasını da hazine diye gösteriyor, bazısı, yerin üstünde bulunan, şeyin üstünden geçerken bile hiçbir ses çıkartmıyor, dolayısıyla hepsinin kabiliyeti aynı değil. Sorular; bazıları hiçbir işe yaramayan sorular, bazıları işe yarayan sorular. Biliyorsunuz, elim bir kaza oldu, bir helikopter düştü. 5 yurttaşımızın durumlarını bilmiyoruz. İnşallah bir şey olmamıştır ama durum biraz karışık. İnternete düşmüş olan bir haber var; İhlal Haber Ajansından olan çocuk 112 Acil Servisine telefon ediyor, 112'deki operatör soru soruyor. Bakın, sorular ne kadar yol açıcı veya absürd olabilir. Görüyorsunuz; diyor ki, "helikopteri nereden kiraladınız." "x, y, z şirketinden kiraladık" dese, acaba bunun ne faydası var? "Parasını siz mi verdiniz, parti mi verdi"; onu soruyor. "Nereye gidiyordunuz?" Bakın, bu soruların hiçbir işe yarar bir soru değil. Bir tek işe yarar soru var; "sizi bulmamıza yardımcı olacak bir şey söyleyebilir misiniz?" Yani, "yanımızda kaya var, ağaç var, ormanın içindeyiz, derenin dışındayız" gibi bir şey söyle işe yarasın; belki adam bir daha konuşamayacak. Nitekim şarjı bitti, bir daha konuşamadı. Dolayısıyla, arama aleti gibi, şeyler böyle.

Her kullanışız alet gibi, bazı sorular da amacını gerçekleştiriyor, sorunu çözemiyor. Buna göre, sorular ikiye ayrılıyor; bu, hepiniz için geçerli, sadece Rekabet Kurumu için değil, evde de geçerli, yolda da geçerli, her yerde geçerli. Sorduğunuz bütün sorular şu iki kategoriden bir tanesine düşüyor: Bir tanesi, doğru sorular, öbürü de kısır sorular. Kısır soru deyince zaten adından anladınız. Doğru sorular, demek ki, doğurgan sorular oluyor. (Kısa bir slayt gösterimi sunuldu)

Sizden ricam, ne olursunuz bundan sonra kimseye hayvan adıyla hakaret etmeyin.

Bir soru, çözülmesine çalışılan problemin doğrudan çözülmesine ya da daha iyi anlaşılmasına yol açıyorsa, ona doğru (akıllı, doğurgan, zihin açıcı, akıl netleştirici vesaire gibi) soru diyoruz.

Burada da, Buldan Belediyesi Zabıta Amirliği oraya, “bu sergi yeri, sahibi pazar yerinde orasını burasını oynayarak satış yaptığından dolayı yer geçici olarak iptal edilerek boş kalacaktır” diye böyle bir şey koymuş, adama böyle bir ceza vermişler.

Doğru sorular (akıllı sorular, doğurgan sorular, zihin açıcı sorular, akıl netleştirici sorular, ne dersiniz deyin), ya sorunun çözülmesine çalışan problemin doğrudan çözülmesine yol açacak ya da en azından daha iyi anlamamıza yol açacak ki, başka bir şeyler yapalım. Onlara doğru soru diyoruz.

Eğer bir soru, ortadaki meseleyi daha da anlaşılabilir hâle getiriyorsa, içinden çıkılmaz hâle getiriyorsa, bu tür soruya da, kısır, yararsız, akıl karıştırıcı vesaire diyebilirsiniz. Çok net değil mi? İşte, sabahki operatörün, “helikopteri kimden aldınız, parasını kim verdi, parti mi verdi siz mi verdiniz” filan gibi sorduğu, kısır, akıl karıştırıcı filan bir şey.

“Ne alaka” diyeceksiniz ama bu hoş bir şey. Bakın, bu iki çocuktan biri diğerinin sırtına elini koymuş; belli ki arkadaşlar. Bu çocuğun yüzündeki ifadeye şey yaparsanız; o da elini eşeğin üstüne atmış, “o da benim arkadaşım” diyor, hiçbir fark gözetmiyor, bu kadar doğal, yani, “gel de, biz de böyle komik bir poz verelim” diye alay eder hâli de yok. “O da bizim arkadaşımız” diyor, onu da koymuş oraya.

Soru sormak niye önemli? Bir sorunun çözümüne odaklandığınızda ister istemez bazı kalıplaşmış çözüm alışkanlıklarımızın etkisinde kalırsınız değil mi? Böyle nice işler oluyor; gidip çekip tabancayı “tan” diye vuruyor. Onun kafasındaki kalıp çözüm, gidip onu vurmak veya bıçaklamak filan. İster istemez hepimizin zaman içinde, hele yaşımız ilerledikçe kalıp hâline getirdiğimiz, çantamıza koyduğumuz hazır çözümler var; bir problemle karşılaştığımız zaman genellikle onları kullanıyoruz.

Bu arada, sorunu, meseleyi o çerçeveden ibaret sayıyoruz; “canım ben bu sorunu biliyorum, evvelden de karşılaşmıştım, şimdi tekrar tekrar onun çerçevesiyle filan uğraşmaya lüzum yok.” Nasrettin Hoca'nın fıkrasını biliyorsunuz. Bir gün mahallenin yaramaz çocukları, çatıyı aktaran bir kişinin merdivenini alıp kaçmışlar. Adam aşağı inemiyor; “Hoca, sen akıllısın, bize bir yol söyle” filan diye Hocaya soruyorlar. “Gayet basit, bir kangal ip getirin” diyor. Bir kangal ip getiriyorlar. İpin ucunu yukarı atıyor “beline sıkıca bağla” diyor. Bağlıyor. “Çekilin kenara” diyor. Çekiliyorlar. Çektiği gibi adamı kafa üstü aşağı indiriyor ve adam ölüyor. Herkes gelip “Hoca, bu ne biçim çözümdür, adam öldü” filan diye Hocaya hesap sormaya başlıyorlar. “Bir dakika, ben geçen hafta da aynı şekilde bir adam kurtardım, yalnız, o kuyuda mıydı, damda mıydı orasını hatırlamıyorum” diyor. Kalıp çözümler her zaman işe yaramıyor. O

hâlde, öncelikle, sorun çerçevesini kurcalayıp sandığımızdan daha geniş olup olmadığından emin olmalıyız. Bu, basit gibi görünmesine rağmen, yapılmadı takdirde çok ölümcül sonuçlar yaratabilir.

Şimdi, eksik sorun çerçevesine bir örnek vermek istiyorum. Bulunduğunuz yerden muhtemelen göremeyebileceksiniz ama, ben size anlatacağım. Rüşvet sorununu biliyorsunuz; tarih kadar eski bir sorun bu. “Rüşvet sorunu nasıl çözülür” diye sokakta mikrofon tutup sorsanız, muhtemelen, sokaktaki insanların büyük bölümü bir cevap verecektir; maaşları arttırırsanız çözülür, cezaların arttırılması, ahlâki bariyerlerin konması gibi fikirler gelir ve bunlar yanlış da olmayabilir, bunlar normal çerçevedir. Problem şu: Acaba sorun bundan mı ibarettir, acaba, rüşvete yol açan başka sebepler de olabilir mi?

Bu vatandaş da mesela bir sorunu çözmüş; dört tane tüp suyu motosikletle böyle taşıyor.

Bu defa şöyle bir soru sorayım: Rüşvete yol açan sebepler nelerdir? Bakın, aynı soruyu bir daha sordum. Demin, “rüşvet sorunu nasıl çözülür” diye sordum, o beni bir yere götürmedi, o kısır bir soruydu. Bu sefer, “rüşvete yol açan sebepler nelerdir” diye başka türlü soruyorum ama, beş aşağı beş yukarı gene aynı şeyi soruyorum. Daha cevap verilmeden dahi, bir önceki cevaplara yol açan nedenlerden başka sebepler de olabileceğini anlıyorsunuz. Bir evvelki şeyde, “maaşların arttırılması” deyince, maaşların azlığı, “cezaların ağırlaştırılması” deyince, cezalar hafif, ahlâki bariyerler yok, bunun için rüşvet alınmaktadır diye bir sorun çıkıyordu, böyle bir çerçeve çıkıyordu. Halbuki, şimdi, bu soruyu sorar sormaz görülüyor ki, başka nedenler de olabilir. “Yoktur” demek kolay olmadığı için, başka hangi nedenler olabilir diye düşünmeye başlıyorsunuz. Nitekim biz, Beyaz Nokta olarak böyle bir araştırma yaptık ve hiç akla gelmeyecek nedenlerin de bulunduğunu orada gördük, örneğin eğitimdeki ezber. “Şimdi bunun ne alakası var” diyeceksiniz. (Slayt gösterimi sunuluyor)

“Anahtar sözcük radar” diyor. Belli ki, bu bir sahil koruma botu. Radarın başına genç, çaylak bir çocuğu oturtmuşlar.

“Batıyoruz” diyor adam.

Almanlar “t, h” harflerini birleştirir “se” diye okuyorlar. O, “Sinking” deyince “batıyoruz”u anlamadı, “düşünüyoruz” diye anladı, “ne düşünüyorsunuz” diye soruyor. Adam da, “biz batıyoruz” diye bağırıyor.

Bu yaptığımız analizdeki rüşvetin şemasını görüyorsunuz. Ortada rüşvet var ve çeşitli nedenler bunlara yol açıyor. Bunların içinde bir tanesi var ki, aşırı tüketme isteği, eğer üretimle dengelenmez ise insanları mutlaka yasadışı veya

ahlâkdışı bir yola itiyor. Ben mutlaka bir şeyler edinmek istiyorum, ama bunu alabilecek, gelirimı sağlayabilecek bir katma değer de üretmiyorum, onun için, ister istemez gidiyorum ya hırsızlık yapıyorum, ya gasp yapıyorum, ya rüşvet alıyorum. Peki, o niye oluyor? Bugün bir katma değer üretmek artık bir tek yolla mümkün, yaratıcılıkla mümkün. Yaratıcılığınız yoksa, yeni şeyler icat edemiyorsanız, keşfedemiyorsanız, hamallıktan başka bir şey yapamıyorsunuz. Hamallığın, yani sıradan, herkesin yapabileceği işlerin finanse edebileceği ihtiyaçlarınızın düzeyi belli, onlar size çok yüksek tatminler getiremiyor. Sıra dışı işler yaratıcılık istiyor. Halbuki, ezber dediğimiz yöntem o yaratıcılığı öldürüyor, törpülüyor. Dolayısıyla, ezber, sonunda sizin üreticiliğinizi törpülediği için, tüketim özelemlerinizi tatmin edebilecek yolların başında rüşvet almak geliyor. Rüşvete yol açan sebeplerin başında bu geliyor.

Baştan bu söylenmeseydi. Rüşvetle ezber arasındaki, yaratıcılık aşınması arasındaki ilişkiyi kurmak çok zor olabilirdi. Çevresini, çerçevesini kurcalamaya başladığınız anda, doğru soruları sormaya başladığınız anda, “hangi sebepler yol açıyor” dediğiniz anda, “demek ki başka sebepler de olabilirmiş” diye kuşkulaniyorsunuz. O hâlde, sorun çerçevesi yanılgısına karşı, “sorun bundan mı ibarettir” diye soru sorarak sorun kapsamının iyice test edilmesi gerekiyor. Sorunun, ilk anda veya çoğu kimsece görülemeyen nedenlerini ortaya çıkarabilen nitelikli sorulara doğru sorular denilmesinin nedeni de budur işte. Öbürleri kısır, sizi daracak bir alana hapsediyor.

Peki, doğru sorunun özellikleri nedir ve nasıl sorulmalıdır? Tamam, doğru soru sormayı hepimiz çok istiyoruz, ama böyle bir şeyi nasıl soracağız? Doğru soru dediğimiz şeyin üç tane özelliği var: Bir tanesi, tekil olacak, yani birbirinden farklı veya aykırı cevapları olan şeyler bir paketin içine sokuşturulup tikiştirilmeyecek; ikincisi, her bağlamdaki anlamı farklı ifadeler içermeyecek, her anlama gelmeyecek; üçüncüsü de, net olacak, yani ne dediği anlaşılacak.

Bakın, buradaki vatandaşın ne dediği çok açık. Diyor ki, “satılık, kelepir, birinci derecede deprem bölgesi olmasından acilen satılıktır”; bu çok net değil mi? Ne demek istediği çok net belli oluyor.

Tekillik için bir örnek verelim. “Trafik sorunu nasıl çözülür” diye şey yaptık; bu bir soru. Acaba doğru soru mu eğri soru mu; hemen test edelim. Bakın, bu trafik sorununun içinde neler var? İçinde bu sorular var: Trafik sorunu nedir, neler değildir? Gereğinden çok zaman harcamak mıdır? Gereğinin ölçüsü nedir? Sürücülerin saygısızlığı mı, sürücülerin bilgisizliği mi, yolların azlığı mı, araçların çokluğu mu, kamunun ortak malı olan park yerlerinin kullanımı mı, toplu taşıma araçlarının azlığı mı, trafik yönetim yetersizliği mi, ölümlü kaza mı, kara nokta sayısının fazlalığı mı, bilimin yetersiz kullanımı mı vesaire, bunlardan oluşan paket mi? Bunların her biri, trafik sorunu diye ayrı ayrı

nitelenebilir veya tümü nitelenebilir. Sen hangisini kastediyorsun? “Trafik sorunu nasıl çözülür” sorusu tekil bir soru değil. Dolayısıyla, tekil olmayan soruların çözülmesi çok zordur. Bana sorduğunuz anda, ben, trafik sorunu olarak ben en çok, sürücülerin saygısızlığını benimsiyorum, ben onun için size bir çözüm söylerim; siz, trafikteki ölümlü kaza sayısının fazlalığını söyleyip acil müdahale imkânlarının azlığını sorun olarak görüyorsunuzdur, siz de, ambulans sayısının arttırılmasını, mobil acil servislerin ihdas edilmesini çözüm olarak öngörebilirsiniz. Siz de haklısınız ben de haklıyım ama, ikimizin söyledikleri de trafik sorununun çözümü değil; dolayısıyla, tekel değil.

Belirlilik için örnek verelim. “Yurtiçi taşıma firmaları kârlarını nasıl arttırırlar”; dilbilgisi kurallarına son derece uygun, tertemiz bir cümle ama, bu da belirli değil. Niye? Çünkü, kârlılık kavramı tek başına ifade edildiğinde belirsiz bir kavram. Ne kadarlık bir zaman süresi içinde kâr, neler pahasına kâr; bu iki parametreye göre bile 100 tane ayrı kârlılık tanımı yapabilirsiniz. Amerika’da batan ve dünyayı krize sürükleyen şirketlerin çoğu, kısa dönemde çok kârlı olan şirketler. Bütün varlıklarını likide ettikleri için sonunda battılar. Dolayısıyla, belirli değil.

Netlik için örnek; “Yurtiçi ve uluslararası taşımacılık sorunlarının sistem bütünlüğü içinde tartışılması ve bir kuantum sıçraması oluşacak şekilde, demokratik bir uzlaşa içinde ele alınmalıdır.” Nasıl cümle? Süper değil mi? Hiçbir şey anlaşılmıyor bundan. Bu cümlemin ne demek olduğu belli değil; dolayısıyla, net değil.

Burada da bir organizasyon şeması görüyorsunuz, en üstteki kuş hepsinin üstüne yapıyor.

Doğru soru nasıl sorulabilir? Birkaç ipucu verelim geçelim. Bu daha uzunca bir seminerin ufak özeti gibi.

Zekice, başkalarını şaşırtacak, kışkındırabilecek soru sormayı lütfen düşünmeyin. “Öyle bir soru sorayım ki, hiç kimsenin aklına gelmemiş olsun”; böyle bir şeye ihtiyaç yok. Kısa, basit olsun.

“Çocuğum olsaydı ne sorardı” diye lütfen bir düşünün.

Eğer soru sormayı istiyorsanız, çocuğunuza, torununuza, yeğeninize gidin, o konuda soru sormasını isteyin. Önce çok istekli olmayacaklardır, ama arkasından size öyle soru örnekleri verecekler ki, siz de şaşıracaksınız. Bu dediğime inanmadığınızı biliyorum. Lütfen, evinize gidince, hiç kimseyi bulamıyorsanız, komşunun 5, 6, 7 yaşındaki çocuğunu alın, bir soru sordurun ve sordukları soruların kalitesine şaşın kalın.

Sorular tekerlek çukurlarına benzer; giderek derin izler yaparlar, arkadan gelenler de aynı izlere kapılmak eğilimindedir. Siz, başkalarının açtığı izlerin dışına çıkmaya çalışın. Eğer bir grup olarak soru soruyorsanız, beyin fırtınası yapıyorsanız, sorular soruldukça çukurlar açılır, direksiyonu o çukurların dışına çevirin.

Başkalarının sorularına ekler yaparak yeni sorular üretmeye çalışın; bu tabii ki, kopya çekmek değildir.

En iyi soru sorma yöntemlerinden bir tanesi, grubun çeşitli sorular dile getirmesidir; o şekilde yapabilirsiniz.

Mümkün olan hâllerde grup hâlinde soru fırtınaları yapın.

Telefon defterinizi gözden geçirip iyi soru soran kişileri işaretleyiniz. Benim telefon defterimde veya fihristimde, “Databank”ta 7-8 kişiyi işaretlemiş durumdayım. Herhangi bir konuda başım sıkıştığı anda, onların bilmediği konularda, benim soru sorma ihtiyacı duyduğum zamanlarda kendilerinden ricada bulunuyorum; diyorum ki, bana filan konuda soru sorar mısınız? Onun karşılığında ben de onlara yemek filan ısmarlıyorum. Onlar bana soru üretiyorlar, 8-10 tane soru yolluyorlar. Bir bölümü zaten düşünmüş olduğumuz sorular olabiliyor ama, içinde öyle can alıcı sorular oluyor ki, cevaplar orada.

İnsanlar bir ara “IQ”ya çok meraklıydı. Ölçülüyordu, testler filan yapıliyordu ama onun palavra olduğu anlaşıldı. Şimdi yeni kavram “IQQ” dedikleri, soru sorma zekâsı. Yeni tanıştığınız insanlara lütfen öyle bakın. Bunlar en büyük kazancınız olacaktır.

Bu adama “zengin İsmail” adını taktım. Bu, Ankara’da geçen kış çekilmiş bir resim. 5 tane çocuğu var. Kendisi kapıcı. Çocukları da zihinsel özürü. Asgari ücret alıyor. Kar yağdığında kuşlar aç kalmış diye kendi parasıyla fırından bayat ekmek satın alıyor, onları ıslatıp ağaçların dallarına bağlıyor. Kızın biri de açmış camı, “İsmail seni çok seviyorum” diye bağırır. Fotoğrafını bana da yollamış. Ben de kendisine “zengin İsmail” diye isim taktım.

Söylemek istediğim şey buydu; sorular, sorunların çözülmesinde kullanımı, doğru soruların sorulmasında dikkat edilecek hususlar filan.

Ben size birtakım lego parçaları gibi veriyorum ve bunların doğru biçimde birleştirileceğinden eminim.

Şimdi bir adım daha, öğrenme devrimiyle ilgili şeye geliyorum. Yaşamın bütünü, her yüzü, öğrenmektir diyorum.

Önce örnekler var. Şunlara lütfen bakın (hep olumlu olumsuz çiftler var): Sınavda başarı ya da başarısızlık; trafik kazalarını azaltan önlemler ya da bir işe yaramayan önlemler; empati-duyarsızlık; canlı türlerinden varlığını sürdürebilenler olduğu gibi, tarih içinde yok olan binlerce tür var; aşılama yoluyla hastalıklardan korunma ya da hastalanma var; iş kurup başarılı olma var ya da işini batırmak var; evlilikte uyum var ya da uyumsuzluk var. Acaba bunların öğrenmekle ilgileri nedir; tek tek bakalım.

Sınav başarısı, soruların büyük ölçüde tahminlenmesine bağlı. Zaten çalma filan işleri bunun için oluyor değil mi? Bunu, soruları bilebilmek için yapıyorlar. Soruların tahminlenmesine bağlı. O neye bağlı? Geçmiş sınavlardan öğrenmeye bağlı. Dikkat ederseniz, “öğrenme” sözcüğünü, içine sıkıştırdığımız dar kalıbı esnetip o kalıpların dışına çıkartmaya çalışıyorum, “geçmiş sorulardan öğrenme” diyorum. Sorulara iyi çalışabilme; o da ona bağlı. O neye bağlı? Kişinin kendi öğrenme profilini öğrenmiş olmasına bağlı. Bu salonda herkesin kan grubunu öyle veya böyle bildiğine ya da en azından, bilmiyorsa, hatırlamıyorsa, ehliyetine veya bir yere bakarak bulabileceğinden eminim; ama, öğrenme profilini merak edip gerekli testleri yaptırmış kişi sayısının da az olduğundan da eminim. Öyle kimseler varsa işaret edebilirler mi?

Bir Katılımcı- Sesle.

Tınaz TİTİZ- Siz varsınız. Bravo. Kendiniz testle mi yaptınız?

Bir Katılımcı (Devamla)- Hayır, uzmana.

Tınaz TİTİZ- Çok güzel. Öğrenme profili dediğimiz bir profil var ve bir testle anlaşılıyor; “beyaznokta.org.tr” sitesinde de bulabilirsiniz.

Burada iki noktada öğrenme var. Böyle denmiyor ama, buna eğitsel öğrenme diyelim. Sınav başarısının öğrenmekle doğrudan bir bağlantısı var.

Öğrenmenin trafik kazalarıyla ne alakası var? Trafik kazalarını azaltabilen önlemler, geçmişteki kazaların incelenmesi ve onların nedenlerinin öğrenilmesine bağlı. O da, bu nedenlere karşı başka toplumlarda neler yapıldığının öğrenilmesine bağlı. Buna da mesela teknik öğrenme diyelim. Bunu, uçak kazalarına, helikopter kazalarına, insan haklarına, her yere uygulayabilirsiniz.

Empati dedik. Empatinin ne alakası var? Kendimizi başkalarının yerine koyabilmenin öğrenilmesi, davranışların anlayışla değerlendirilmesine yol açıyor. “Kendini kör bir insanın yerine koy” veya “kendini lütfen benim yerime koy” diyoruz, bu, her gün hepimizin kullandığı şey; bunun ne kadar zor bir şey olduğunu düşünüyor musunuz? Bir insanın yerine kendisini koymak ne kadar zor bir şeydir. Bir bedensel özürünün veya çocuğu kaybetmiş birisinin ya da bir

anda iflas etmiş birisinin, helikopter kazasında ölen insanın ailesinin yerine kendini koyması çok zor bir şey, bu, kolay kolay, “yap” demekle olabilecek bir şey değil. Dolayısıyla, bunun öğrenilebilmesi gerekiyor. Bütün psikoloji kitaplarında filan, “yönetimin temel ilkelerinden biri empatidir, herkes kendini başkasının yerine koymalıdır” der. Yahu, iyi de, bu o kadar kolay bir şey değil ki, ben kendimi başkasının yerine nasıl koyayım? Bunun öğrenilmesi gerekiyor; başka birinin yerine kendini nasıl koyacaksın, bir bedensel özürünün yerine kendinizi nasıl koyacaksınız? Ben yıllar önce bir şekilde ayağımı kırmıştım. O zaman bot filan verdiler, gözümde ateşler çıkarak Ankara’da bir yürümüşüm. Bir bedensel özürünün ne kadar büyük zorluklarla caddelerde yürüyebildiğini o zaman anlamıştım. Halbuki, ben onların üstünden sıçraya sıçraya pekâlâ güzel yürüyordum. Kendini, bir bedensel özürünün veya servetini, yakınıni kaybetmiş birinin yerine koymak çok zor; onun öğrenilmesi gerekiyor. O bir programla olabilir ancak. Empati, bu kadar kolay olabilir bir şey değil. Buna da kişiler arası öğrenme diyelim.

Yaşamı tehdit eden etkenlerle başa çıkabilmeyi öğrenenler varlığını sürdürebiliyor. Bizden evvel kim bilir nice varlıklar geldi geçti, ama o türlerini sürdüremediler. O etkenlerle nasıl başa çıkılacağını öğrenenler sürdürdü, geldi bugüne kadar, öğrenemeyenler yok oldu. Bu salonda bulunan sizler, bizler, birçok sebepten buradayız; ama bir tane sebep var ki, o, hepimizde ortak. Gelecek sene de burada bir toplantı yapsak, orada bulunacak olanların da bir ortak nedeni olacak. Öğrenebilenler yaşamlarını sürdürecektir, öğrenemeyenler yok olacaklar. Buna da biyolojik öğrenme diyelim.

Aşılansarak öğrenmek; ona fizyolojik öğrenme diyelim. Zayıflatılmış mikropları veriyorsunuz, insan bedeni, o yolla mücadele etmeyi öğreniyor. Ona da fizyolojik öğrenme diyelim.

İş kurup başarılı olmak; buna ekonomik öğrenme diyelim. Bir işi başarısız kılacak faktörleri önceden öğrenmek, karşılaşılırsa nasıl başa çıkılacağını öğrenmek, olumsuzluklardan fırsat olarak yararlanmayı öğrenmek başarıyı getiriyor, aksi başarısızlığı getiriyor.

Evlilikteki uyum da, kültürel öğrenmedir. İki farklı çevreden, kültürden gelen insanın birbiriyle uyumlu yaşamayı öğrenebilmesi uyumu getiriyor, ama öğrenmeyi reddetmesi veya öğrenememesi uyumsuzluğu getiriyor ve sonunda ayrılıyorlar.

Burada da, birisi bir denklem çözmüş; $1/n \sin \dots x$ ’in “n”lerini götürmüş, “Six = 6” diye bir denklem bulmuş.

Üstte küçük yazıyla yazmış; bu işler hep sarışınlarla şey yapılıyor. Lütfen sarışınlar üstlerine alınmasınlar, bu şaka yani.

Tabii, işin tuhafı, kaslarınız öğreniyor. Tüm hücreleriniz 2 ila 60 gün arasında yenileniyor ama, hepsi, bir öncekinden son durumu öğreniyor. Bir yerinizde yara izi varsa, buradaki hücreler defalarca yenileniyor, ama o yara izi kalıyor. Peki nasıl oluyor? Bir önceki hücre yeni hücreye, “bende böyle bir şey var, sende de olsun” diyor ve yeni gelen hücre öğreniyor.

Virüsler öğreniyor, en iyi öğrenenler virüsler. Her yıl ortaya çıkarılan yeni ilaçlara karşı, onlara dirençli olmayı öğreniyorlar.

Daha da garibi, kullandığınız telefonların bataryaları öğreniyor; buna “Memory effect” deniyor. Her gün eve gittiğiniz zaman, tam bitmeden telefonunuzu şarj aletine takıp şarj etmek gibi bir âdetiniz varsa, telefonun bataryası bir süre öğreniyor; diyor ki, “benim kapasitem bu kadardır.” Eğer bir gün sonuna kadar götürmeye kalktığınız zaman, sonuna kadar gitmiyor, çünkü, “benim kapasitem bu kadardır” diye öğrenmiş oluyor. Kullanma talimatlarını okursanız, orada, “sonuna kadar deşarj edin, sonra kullanın” diye talimat vardır. Evet, onlar da öğreniyorlar. Yaşamın her yüzü; eğitsel, kişiler arası, biyolojik, fizyolojik, ekonomik, kültürel, mekanik öğrenme.

Buradan amacım şuydu: Öğrenme deyince hemen aklımıza defter, kitap, okul, öğrencilik, bunlar geliyor, onu yırtıp atmanız; baştan yargılarınızı askıya almanızı bunun için istemiştım. Artık öğrenmeyi lütfen en geniş anlamıyla alın. Kaslarımız öğreniyor, bataryalarımız öğreniyor, vücudumuz, böbreğimiz, hücrelerimiz, virüsler, bütün doğa, her şeyimiz öğreniyor. Biz bir öğrenme denizi içinde yaşıyoruz. Öğrenme artık okulla ilgili bir şey değil.

Peki, yürümeyi, konuşmayı, ıslık çalmayı, yüzmeyi, tenis oynamayı, tanımadığınız birisiyle tanışmayı, özür dilemeyi filan filan, bütün bunları nereden öğrendiniz? İçimizde yürümeyi okulda öğrenen kimse var mı? Yoktur. Konuşmayı okulda öğrenen kimse var mı? Yoktur. Eğer öyle bir şey olsaydı şu anda hiçbirimiz yürüyemeyecektik veya en az 10 yaşında filan yürümeyi öğrenecektik. Onları bir tek sebeple öğrendik; siz istediğiniz için tek başınıza öğrendiniz, siz istediğiniz için.

Bu vatandaş da, “1 tişört 2 milyon, 2 tişört 5 milyon, 3 tişört 8 milyon” diye, tişörtleri fiyatlamayı öğrenmiş.

Ben her konferansta, bu nasıl bir fiyatlandırmadır, böyle bir şey niye yapılır diye soruyorum, bugüne kadar cevap veren çıkmadı.

Neye ihtiyacının olduğunu bilmek en güçlü öğrenme dürtüsü. Eğer neye ihtiyacınız olduğunu biliyorsanız, onu öğreniyorsunuz; böyle bir sihir var. İhtiyaçlar bizi otomatik olarak yönlendiriyor. Konuşmayı, kendimizi ifade etme ihtiyacımızı sonunda öğrendik. Bebek, etrafındaki birtakım insanlara bakıyor, onlar birbirlerine bir şey söylüyorlar, onların istekleri yerine geliyor, kendisi

“agu” filan diyor, isteğini kimse yerine getirmiyor ve diyor ki, “ben de öğrenirim anasını satayım, benim de isteğim yerine getirilir”; konuşmayı bunun için öğrendik. Yoksa, öldür Allah öğrenmezdik biz o işi. Yürümeyi bunun için öğrendik; yürüyenler kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Öbürleri kucak bekliyor; birisi alacak da yerine götürecektir.

İhtiyaçlar bizi yönlendiriyor. Tüm keşif ve icatlar ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmıştır. Çantam ağır olmasın diye getirmedim; size bir Patent Resmi Gazetesini getirmek istiyordum. Amerika’da her hafta yayımlanıyor. Yaklaşık 2000 sayfa. İçinde 6000 ila 9000 patent başvurusu var. Osmanlının İhtira Beratı Yasasıyla Amerika Birleşik Devletleri’nin Patent Kanunu aşağı yukarı aynı tarihlerde çıkmıştır. 130 küsur yılda bizim insanımızın aldığı patent sayısı 25 bindir. Bu 25 binin 20 binini de yabancılar burada tescil ettirmiştir. Bizim Anadolu insanımızın yaptığı şey yaklaşık 6000’dir, yani bir haftalık patent sayısıdır. Bütün hepsi ihtiyaçlardan kaynaklanmıştır. İhtiyaçların izini süren insanlar icat yapıyorlar, onun arkasından ekonomik çıkarlar vesaire filan geliyor. Bugüne kadar, ihtiyaçlar kadar etkili herhangi bir ekonomik dürtü düşünilememiştir; ihtiyaçlar böyle bir şey.

İhtiyaçlarımızı giderme konusunda istekliyiz, bu yüzden de zevkle yapıyoruz. İnsan organizması, bütün ihtiyaçlarını çok büyük doğallıkla ve çok zevk alarak yapıyor. Hepinizin kalbi dakikada ortalama 70 defa çarpıyor, 5-6 defa derin veya sık nefesler alıyorsunuz. Şu anda hiç kimse, “niye nefes alıyorum, ne kadar nefes alıyorum, doğru alıyor muyum” filan diye düşünmüyor. Bu işi bir tempolu yapmaya kalkın bakın ne olacak? Deyin ki mesela, “ben dakikada 4 defa nefes olacağım”; boğulmaktan kendinizi zor kurtarırsınız. Doğallığa bıraktığınız zaman, ihtiyaçlarınız sizi, ne yapmanız gerekiyorsa oraya yönlendiriyor; ama bir şeyi zorlamayla yapmaya kalktığınız zaman boğuluyorsunuz. Birisine su içmeyi talimatla yaptırmaya kalktığınız zaman, mutlaka ya üstüne döküyor ya boğazına kaçırıyor. Ben mesela üç kişiye katiyen birlikte su içiremedim. Diyorum ki, sizin göreviniz bunu buradan alıp benim dudaklarıma değdirmek, sizin de göreviniz, bunu alıp 30 derece kadar devirmek, benim görevim de bunu içmek, herhâlde herkes anladı, hadi biraz da eğitim yapalım, eğitim şart.

Mikro olarak birileriyle bölüşmeye kalktığım zaman, su içmeme onlar ihtiyaç duymadığı için, -onların ihtiyacı değil, benim ihtiyacım- onlar yapamıyorlar. Onun için, “dışarıdan sokma akılla sokak dönülmez” lafı kadar güzel bir atasözü yoktur.

Evet, burada da, hayvan sevgisinin son raddesini görüyorsunuz; Bengal kaplanı için bu adam bir lokmadır ama, bakın nasıl sarılıyor. Bakanların bir kısmı diyor ki, “yemeden önce iyice bir sarılıyor.”

Peki, okulda niye zorluk çekiyoruz? Cevap basit; bize okulda öğretilmek istenenler, başkalarının bizim yerimize ihtiyaç gördükleridir. “Yavrum, bu kerevizi ye, bu sana iyi gelir, çok yararlıdır” derler. Ben çocukken, bizim evde kereviz pişirilince evden kaçmayı düşünürdüm, bana iğrenç gelirdi; halbuki şimdi, ihtiyaç duyduğum için kereviz yemek çok hoşuma gidiyor. Onlar yanlış değil ama, o ihtiyaçları başkası bizim yerimize öngörüyor, ben öngörmüyorum. Bunlardan bazılarını biz de ihtiyaç olarak görüyoruz ve bu yüzden kolay öğreniyoruz. İlkokul 3’üncü sınıfa kadar olan çocuklara dikkat edin, yüzleri pırıl pırıldır, çünkü onlar, orada öğretilenlerin hepsini kendileri de ihtiyaç olarak görüyorlar; 3’üncü sınıftan sonra ise, bembeyaz bir surat, üstüne takıştırılmış bir ciddiyet ve zorla okula giden çocuklar. Ben kendi torunlarımdan biliyorum. Biz de onları ihtiyaç görüyoruz ve kolay öğreniyoruz; ama daha sonra öğretilmek istenenler, bizim değil, daha çok toplum düzeninin ihtiyacı olan şeyler. Onların bir kısmına bizim de ihtiyacımız var ama, önemli olan bizim hissettiğimiz ihtiyaçlar.

İhtiyaçlar-Öğrenme İlişkisi

Sağlam kurduğumuz ihtiyaç-öğrenme ilişkileri kolay öğrenmemize yol açıyor, diğerlerini yapamıyoruz.

Bu hanım kolay öğrenmiş bu işi. Bu hanım da sarışın ama, baksanıza, çok becerili, öbürü gibi değil.

Kişilere sadece, ihtiyaçları kolay öğrenebilecekleri konusundaki doğal yeteneklerini hatırlatıyoruz; işte, öğrenmeyi öğrenmenin sırrı bu, buna öğrenmeyi öğrenme diyoruz. “Öğrenmeyi öğrenmek” lafı çok ediliyor ama, bu öğrenmeyi öğrenmek nasıl olacak, kim nasıl öğretecek? Bunu hatırlatmak kâfidir; insanlara doğal ihtiyaçlarını veya kendi ihtiyaç duyduğu şeyleri doğal olarak öğrenebilecekleri hatırlatılırsa, bu yetenekleri hatırlatılırsa insanlar kolay öğrenmeye başlıyorlar.

İnsanı çeşitli şekillerde tanımlamak mümkün. İnsana ben “öğrenme makinesi” diyorum; kaslarıyla, aklıyla, gözüyle, hisleriyle, her şeyiyle birlikte ihtiyaçlarını öğrenebiliyor. Biz, inanılmaz bir öğrenme makinesiyiz, yeter ki ihtiyaç duyalım.

Birincisi, bunu yapmamız gerekiyor, yani bu doğal yeteneklerini hatırlatmamız gerekiyor. Nasıl ki, bazı ameliyatlara kolay yapabilmek için insanları uyuşturuyorlar, dişinizi tedavi edebilmek için burayı uyuşturuyorlar ki, lüzumsuz hareketler yapıp dişcinin işini zorlaştırmayın, siz de acı hissetmeyin diye veya bazı ameliyatlarda, ne olduğunu bilmeyin filan diye bilincinizi tamamen kapatıyorlar, eğitim süreci de böyle bir şey. Toplum düzeninin ihtiyaç olduğu şeylerin öğretilmesi için bir miktar öğrenme yetinizin bastırılması ve

şöyle bir şey gerekiyor: “Sen öğrenemezsin, ben sana öğretirim”; biz bunu da öğreniyoruz. Birincisi bu; bu yetenekleri hatırlatılıyor.

İkincisi de; kolay öğrenmelerine yardımcı olabilecek birkaç teknik tanıtılıyor, mesela demin özetini verdiğim, doğru soru sorma tekniği. O zaman kişinin önüne müthiş bir araç vermiş oluyorsunuz; yeni öğrenmek istediği şeylerin yolunu açabilmek için doğru sorular sormaya başlıyor. Bu seminerler aslında ikna süreci, yani kişileri, öğrenebilirliği konusunda ikna ediyorsunuz; kişinin esasında kolu var ama, “kolum yok” diyor, siz ona, “işte senin kolun var ve tutuyorsun” diye kolunun olduğunu çıkarıp gösteriyorsunuz.

Öğrenebilirlik tabii iki yanı keskin kılıç; bir yandan ihtiyaçlarınızı öğreniyorsunuz, ama diğer taraftan da size, kendi başınıza öğrenemeyeceğiniz öğretiliyor (bu çok tehlikeli bir taraf tabii.) “Sen öğrenemezsin, ben sana öğretirim”; kurgubilim filmlerindeki, kendini tahrip eden robotlar gibi, buna, öğrenilmiş çaresizlik deniyor.

En iyi yol tabii ki, bizzat deneyimlemek. Öğrenebilirliğimi büyük bir zevk içinde bir kere gördükten sonra artık onun önüne kimse geçemiyor.

Bir diğer yol; başkalarının deneyimlerinden yola çıkarak ikna olmak. Lütfen bu zihinsel özgürleşmeyi bir kere deneyin; kendinizi bir anda, her istediğinizi öğrenebilir hâlde bulacaksınız. Bunu herkesin bir kere denemesini kuvvetle tavsiye ediyorum. Hepimize, “ben öğrenemem, bana mutlaka birisinin öğretmesi lazım” diye bir şeyler öğretilmiş ve bu öğrenilmiş çaresizliğe düşmüş durumdayız. Bunu bir kere deneyip doğru olmadığını görmeyi istiyorum. Sır bundan ibaret.

Peki, ben bu kadar niye sıkıntıya gireyim? Stephen Hawking’in buna böyle bir cevabı var; “Mutluluk, anlamaktır, anlamak ise öğrenmek demek” diyor. Mutlu olmak istiyorsanız anlayacaksınız, anlamak için de öğreneceksiniz.

Burada, “dikkat, mezarlık, Fatihadır” demiş.

Öyleyse, artık şunu söyleyebiliriz: Yaşamımızın herhangi bir anında veya alanında ihtiyaçlarımızla öğrenme arasındaki bağı kuramadığımız her durum hemen ya da bir süre sonra bir sorunumuz olarak ortaya çıkacaktır.

Bakın, nereden ne sonuç çıktı (bu müthiş bir şey); bu da Mona Lisa.

Hatta, daha net olarak, bireysel olarak, kurumsal olarak, toplumsal olarak sorunlarımızın çok büyük çoğunluğu birer öğrenme yetersizliğidir. Öğrenebildiklerimiz, refah, mutluluk, öğrenemediklerimiz ise sorun olarak karşımıza çıkar; tercih bizimdir.

Görüldüğü gibi, burada da, kulüp gibi bir yerin kapısına şöyle yazılmış: “Bir bakılmaz, bira içip çıkılmaz, şöyle bir içeri bakılmaz, ısrar da edilmez.”

Şimdi öğrenme devrimine gelelim. Ondan sonra zaten biraz çabuk gideceğiz. Soru- cevapta da bir kısmını şey yaparım.

Bütün canlıların (insan, hayvan, bitki) en temel amacı, yaşamlarının ve türlerinin devamını sağlamak, bütün şey bu.

İşte buradaki hayvancağz da, domuz yavrularını peluşe sarmışlar, o da onları yavru diye besliyor; esasında o hayvanların kendisiyle hiç ilgisi yok.

Öğrenmek temel amaç; canlılar, derindeki bu amaçlarını, bu temel aracı kullanarak yerine getiriyorlar. Temel amaçları var; yaşamlarını sürdürmek, türlerinin devamını sağlamak. Bunun için de bir tane başlıca araç kullanıyorlar; öğrenmek aracını kullanıyorlar.

İşte burada da, maymun kediye bir şeyler öğretiyor.

Her mikro saniyede bir şey öğreniyoruz. Canlılar, yaşamlarının her bir anında öğrenerek, değişen iç-dış koşullara, tehdit ve fırsatlara uyum gösteriyorlar. Burası sıcak olduğu andan itibaren, deri yüzeyim, öğrenerek, buradaki sıcaklığı ölçerek buna uyum gösteriyor; o bir cins öğrenme. Soğuk olduğu zaman gözeneklerimi kapatıyor, kıl diplerimi kapatıyor, dolayısıyla ben deri yüzeyiyle ısı kaybetmiyorum. (Slayt gösterimi sunuluyor)

Bakın, kargalar da neler bulmuşlar?

“İnsan, şerefli mahluktur” meselesi vardır; bakın bakalım, acaba öyle midir?

Ceviz vesaire gibi şeyleri kırmak için havadan atıyorlar; bunu öğrenmişler, bu hayvanlar bunu biliyorlar. Ama bir sorun var. Bazı şeyler, sert olduğu için, yere düşünce kırılmıyor. Bakın, kırılmadı.

Onun için, başka bir çare bulmuşlar; trafiğin ortasına atıyorlar ki, üstlerinden arabalar geçsin ve kırılsın. Burada öğreniyor tabii, hayvan da bunu öğreniyor. Ama, bu sefer de ezilme tehlikesi var. Bazıları bu tekniği biraz rafine etmişler, yaya geçitlerine atıyorlar ve yeşil ışığın yanmasını bekliyorlar.

Bakın, güven içinde yiyorlar.

Bu hayvanın yaptığı şey tam olarak; kendisini duruma uydurarak öğreniyor. Tam net değil mi? Tam net öğreniyor.

Canlılar yaşamlarının her anında değişen iç-dış koşullara uyuyorlar.

O zaman, özetlersek; hızlı ve iyi uyuma başarı diyebiliriz, yavaş ve kötü uyuma başarısızlık diyebiliriz, uyumsuzluğa da yok olmak diyebiliriz.

Toplu yaşam, iş bölümünü, o da yönetme dediğimiz mekânizmayı getiriyor. Yönetme arzusu, değer birlikteliğini gerektiriyor, o da benimsetmeyi gerektiriyor, o da öğretme dediğimiz şeyi gerektiriyor; öğretme dediğimiz şey buradan çıkıyor. Böylece, öğretme, eğitim sistemlerinin özüne yerleşmiş oluyor; tarih kadar eski.

Öğretme için çeşitli araçlar kullanılıyor, mesela hayvan deneylerinden yararlanılmış; “Skinner” denen bir adam var, o yapmış. Bugünkü, koşullandırma yoluyla eğitimin mucidi, “B. F. Skinner” denilen adam, o yapmış.

Bu da, tıraş olurken kendini bilgisayar kamerasıyla çeken bir vatandaşımız.

Sürpriz, öğretilmeden öğrenilen bir şey oluyor, birilerine bir şey öğretirken, kendiliğinden, bizim hiç niyetimiz yokken öğrenilen başka bir şey oluyor; koşullandırıcı eğitim boyunca, saklı içerik yoluyla bir başka şey, “öğretilmezse öğrenemezsin” öğreniliyor. Devamlı olarak bu öğretilince, “sen kendi başına öğrenemezsin” çıkıyor ve buna da “öğrenilmiş çaresizlik” deniyor.

Şurada bir karikatür görüyorsunuz; birisi konuşma yapıyor.

Bütün şeylere tek tek bakarsanız; “yaşa”, “çok yaşa”, “var ol”, “dur”, “ol”, “başımızdan eksik olma” filan gibi şeyler söylenmiş ama, hepsi bir araya geldiği anda, -buna saklı içerik deniyor- orada başka bir şey görünüyor, başka bir söz görünüyor. Saklı içerik de böyle bir şey. Ben size öğretiyorum, öğretiyorum, öğretiyorum, size saklı içerikle başka bir şeyi, “sen öğrenemezsin”i öğretiyorum.

Koşullandırma ve Diğer Alanlar

Tabii, yönetmek için, değer birlikteliği sağlamak amacından başlayınca bu iş bambaşka amaçlara da yöneliyor, başka amaçlarla da kullanılmaya başlanıyor.

Burada Amerikalı bir öğretmen, “demokrasi = kapitalizm = iyi, İslam = terörizm = kötü” diye yazmış, ufacık çocuklara bunu öğretiyor. “Niçin Amerika yanlış bir şey yapmaz” diye de yukarıdan aşağıya yazmış. Bunun için çocukları koşullandırmaya çalışıyor. Bu çocukların ileride ne olacakları şimdiden belli.

Reklamcılık, ideolojik benimsetme, beyin yıkama, aile içi eğitim, kurumsal eğitim vesaire, hepsi bu öğretme dediğimiz şey.

Bu da, Mardin’de yapılmış, “Pierre Mardin”.

Koşullandırma araçları başlıca iki araç: Tekrar, sözel, görsel vesaire ve ödül-ceza, örneğin diploma.

Burada da, birisi limit almış.

Burada, “kredi kartı geçerli değilmiş” diyor. Öğrenilmiş çaresizliği söyledim. Çeşitleri: “Öğrenilmesi gereken bir şey varsa, onu mutlaka birileri öğretmelidir, yoksa öğrenemem”; “bir sorun varsa ben çözemem, birileri benim adıma çözmeli.”

Daha önemlisi; donan yaratıcılık. “Yaratıcılık”, olağanüstü bir sezîşle, yapılması gerekeni bilip onu yapmaktı, yani öğrenmesiydi. Bir insanın önemli bir yetisinin dondurulmasına, yok edilmesine günah mı dersiniz, ayıp mı dersiniz, ahlâksızlık mı dersiniz, ne dersiniz diyebilirsiniz, onu size bırakıyorum.

Koşullandırma ya da Bilgilenme Özgürlüğü

İhtiyaç duyulan bir şeyi öğrenmekle, başkalarının sizin adınıza bir şeyleri öğretmesi tamamen zıt iki olgu.

Burada da, bir tarafı 3, bir tarafı 4, “acaba ‘x’ neresidir bulun” demiş, o da, “x burasıdır” demiş.

Doğal yöntem, rol modelliği; tarih boyunca süzgeçten geçmiş öğrenme yöntemi buydu. Birisinden bir şey görüyorsunuz ve siz, ihtiyaç duyduğunuz için öğreniyorsunuz. Ama, son 1000 yılda, bunun yerini koşullandırma aldı.

Bu vatandaş dileniyor, bacaklarının hâline bakın. Bakın, hiçbirimiz bacaklarımızı böyle yapamayız, çünkü buradaki kaslarımız böyle olmasını öğrenmedi; bu, onun öyle olmasını öğretmiş.

Şu yandaki resme bakın; belediye zabıtası memurları yakaladıktan sonra adam yürüye yürüye gidiyor. Hiç kimse böyle bir şeyi yapamaz, hatta koparabilir; ama, bunu yavaş yavaş öğretirseniz pekâlâ böyle bir şey olabiliyor demek ki.

Öğrenmeye çok güzel örneklerden biri de, bu adamın kaslarına böyle acayip bir şeyi yapmayı öğretebilmiş olması.

Öğrenme Devrimi

İki anahtar ilke var; Biri, akıl-beden bağlantısı, öbürü de, akıl-beyin bağlantısı.

Birinci ilke, öğrenmenin akademik bir süreç olmadığını, bebeklikten itibaren yapılan her türlü bedensel eylemin akıllı geliştirdiğini gösteriyor; bu çok önemli. Çocuklarınızın, torunlarınızın, yeğenlerinizin eliyle koluyla, kafasıyla, yürüyerek, düşerek kalkarak, takla atarak yaptığı fiziksel ne varsa, bir taraftan zihni geliştiriyor; bu çok önemli. Yaptığı sporlar onu geliştiriyor; koşuyor, öğreniyor filan. Bedensel eylemler akıllı geliştiriyor.

İkinci ilke de, gelişen akıl beyinde yeni bağlantılar oluşturuyor, bu da, yeni bedeni ve akli eylemleri tetikliyor. Takla atan bir çocuğun beyni bir miktar gelişiyor, beyni gelişince ters takla atmayı icat ediyor, onu akıl etmeye başlıyor. Ters takla atınca yeni bağlantılar oluşuyor ve bu sefer arkaya çift takla atmayı akıl ediyor. Dolayısıyla, fiziki, bedensel hareketlerimizle aklımız arasında böyle bir bağlantı var. (Kısa bir slayt gösterimi sunuldu)

Öğrenmenin Üç Gizi

Bunu lütfen unutmayın; “bir şeyi deneyimle” diyor. Altlarına da yabancı dilden karşılıklarını yazdım.

Deneyiminle oyna ve onu adlandır. Bir şeyi deneyimle dediğiniz zaman, bedensel olarak bir şey yapın, ondan sonra bununla oynayın, değiştirin ve ona bir isim koyun, onu adlandırın. (Kısa bir slayt gösterimi)

Bu tahta-tebeşir-öğretmen işi ilk defa 1717 yılında Prusya’da düşünülmüş. O günden bu güne bu kara tahta işi devam ediyor. 300 yıl sonra bugün, bu “Network”lar dünyası yoluyla öğrenmeyi eğitim sistemi olarak benimsemeye doğru gidiyoruz, bugün artık bu değişiyor. O gün için, bir kişi, bir tahta, bir tebeşir, nelere ihtiyacınız olduğunu ben belirleyeceğim, ben size öğreteceğim, siz de bana, öğrendiklerinizi kusacaksınız, kanıtlayacaksınız, ben size ancak böylelikle yaşama şansı vereceğim; model bu. Şimdi artık değişiyor. Yeni öğrenen toplumda yedi tane ağ (Network) var (bunları aynen literatürdeki gibi yazdım): Birincisi, sizin beyinsel ağınız, ikincisi, sizin kişisel öğrenme ağınız, üçüncüsü, etkileşimli enformasyon, etkileşimli bilgi ağınız, dördüncüsü, sizin yaratıcı ağınız, benim soru sorma ağım olduğu gibi, sizin de, yaratıcı insanlardan oluşan ağınız, beşincisi, çok parlak insanlardan oluşan ağınız, altıncısı, yeni bir organizasyonel, kurumsal ağınız, yedincisi, küresel öğrenme ağınız. Yedi tane ağ yardımıyla öğrenebiliyorsunuz. Bunun yedisini de harekete geçirebildiğiniz anda yeni bir öğrenme ortamı doğuyor; artık, kara tahta, tebeşir, bir kişi, bir öğretmen yoluyla öğrenme değil, bu yedi tane şeyinizi birden harekete geçirebiliyorsunuz.

Sanayi devrimini geçtik, enformasyon devrimini geçtik, şimdi öğrenme devrimi var. “Eğer bu da kaçmayacaksa, neden başlanabilir”; anahtar sorumuz bu. Bunu lütfen kişisel olarak sorun, lütfen kurumsal olarak sorun. Mutlaka

kurumsal olarak eğitim faaliyetleri yapıyorsunuzdur. O eğitim faaliyetlerinde, öğrenme devrimini bu Kuruma nasıl yansıtırsınız, siz evinizin içine, kendinize ve çocuklarınıza, torunlarınıza nasıl yansıtırsınız; şimdi anahtar soru budur. (Slayt gösterimi sunuluyor)

Bu da Hollanda’da bir kütüphane. Bütün kütüphaneyi böylelikle kendisiyle beraber dolaşıyor; uzunca bir film.

Sonuç

Öğrenme aynen, soluma, boşalma, uyuma, çoğalma gibi doğal fonksiyonlarımızdandır; zahmetsiz, zevkli, amaca yönelik. Doğallıkla nefes almak ne denli zevkliyse, zorla nefes aldırarak o denli acı vericidir; öğrenmek ve öğretilmek arasındaki fark bu kadar nettir.

Bugüne kadar hep öğretilmekle buraya kadar geldik; şimdi yeni bir çağ, yeni bir yüzyıl, öğrenme çağı başlıyor. Lütfen şu andan itibaren bunu deneyimlemeye başlayabilirsiniz.

Toplumumuzun çok önemli sorunlarından bir tanesi olduğunu hepimizin bildiğiniz bir şey var.

Şurada da böyle hoş bir şey yapmışlar. Ustaya başarının sırrını sormuşlar, “iki kelime, doğru kararlar” demiş. Hepimizden farklı olarak sürekli doğru kararları nasıl aldığını sormuşlar, “tek kelime, tecrübe” demiş. İyi de, kardeşim, bu tecrübe denen şeyin sırrı neymiş? Usta derin bir iç geçirmiş ve şöyle demiş: “Yanlış kararlar.” Öğrenme budur.

Biliyorsunuz, işsizlik, toplumumuzun bugün ve bundan sonraki dönemde en büyük sorunu olacağı benziyor. Bunu sadece iş konusuna değil, her konuya koyabilirsiniz; her sorun bir öğrenme yetmezliğidir.

Öğrenmek denince akla okul vesaire geliyor; şimdi o çerçeveyi genişletiyoruz, okul duvarının dışına çıkarttık.

Şimdi lütfen, işsizlikle öğrenme arasındaki bağlantıya bakın. Bunu sokakta sorsak verilecek cevabı tahmin ediyorsunuz; insanlar size, “iş var da biz çalışmadık mı” diyeceklerdir. İbrahim Tatlıses, “Urfa’da Oxford vardı da gitmedik mi” diyor. Bakın, öyle değil.

İş Kavramı Hakkında Birkaç Hatırlatma Yoluyla, İşsizlik Olgusunun Tam Kavranması

İşler mutlaka ihtiyaçların çevresinde oluşur. Bir yerde bir ihtiyaç varsa orada iş vardır, bir yerde ihtiyaç yoksa orada iş de yoktur.

Maslow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisi" var. Fizyolojik, güvenlik, ait olma, sevgi, sevecenlik, saygınlık, kendini gerçekleştirme gibi merdiven var; bunların hepsi bizim ihtiyaçlarımız. Önce fizyolojik ihtiyaçlar geliyor. Onu tatmin edince, arkadan güvenlik geliyor. O bitince arkadan ait olma filan filan geliyor.

Nerede bir ihtiyaç varsa, orada mutlaka iş vardır. Nerede bir iş varsa, onu yapacak birisine, yani çalışana, işçiye, memura vesaireye ihtiyaç vardır.

İnsanların gelirleri arttıkça, işleri başkalarına yaptırarak artan zamanı kendileri kullanmak isterler. Gelirleri yetmezse kendileri yapmaya çalışırlar. Başkalarına yaptıramadığı, kendinin de yapamadığı işlere karşı gelen ihtiyaçlarını gidermekten vazgeçerler. O hâlde, "iş = ihtiyaç" diyebiliriz. Birinci madde bu; iş = ihtiyaç.

İşler becerilerin çevresinde oluşurlar. İhtiyaçların çevresinde oluşuyordu; şimdi ikinci denklem, becerilerin çevresinde oluşuyorlar. Her ihtiyacın giderilmesi, güçlüğüyle orantılı bir beceriyi gerektiriyor. Bir ihtiyacın bulunması, o becerinin de bulunacağı anlamına gelmiyor. Beceri yetmezse ihtiyaç giderilemiyor, dolayısıyla iş de söz konusu olmuyor. Bir ihtiyacın gerektirdiği beceri yetersizse iş doğmamış oluyor. O hâlde, "iş = beceri." Birinci denklem "iş = ihtiyaç"tı, ikincisi, iş = beceri.

"Gelir", bu beceri karşısında ihtiyaç sahibinin ödemeye razı olduğu bedeldir. İhtiyacın giderilmesinin güçlüğü, riski, yasallığı, ahlâkılığı, sürekliliği, gereken beceriyi belirliyor. Uyuşturucu kaçakçılığı ahlâki bir şey değildir, yasal da değildir, üstelik de çok güçtür, ama ona göre geliri çok yüksektir. Bahçıvanlık, ona göre daha basit bir iştir, onun için de yapan insan çoktur. O hâlde, "gelir = beceri" denilebilir.

İş karşısında ne kadar gelir sağlanacağı, o ihtiyacı gidermeye talip insan sayısına bağlıdır. O hâlde, basit beceriler için talip sayısı çok, gelir de o yüzden azdır.

Bir kısır döngü var. Düşük beceri olursa düşük gelire yol açıyor, düşük ihtiyaç zorunluluğu oluyor, az sayıda iş ortaya çıkıyor, çok rekabeti oluyor, o, düşük ücret yaratıyor, daha da düşen gelir oluyor; böyle bir kısır döngü, fasit daire oluşmaya başlıyor.

İşsizlik ve giderilmeden bekleyen ihtiyaçlar aynı anda olabilir mi, yani hem iş, hem işsizlik aynı anda olabilir mi? Evet, olur.

Az sayıda ihtiyaç, iş, beceri için çok sayıda kişiyle yarışmak yerine, rakip sayısını azaltıp daha yüksek becerili işlere yönelmek gerekiyor; bu ne demek? Yükseköğrenim mi demek? Zaten onlar da işsiz. Hayır. Diploma, beceri ve geçerli beceri farkına dikkat. Beceri farklı bir şey, geçerli beceri farklı bir

şey. Diploma, beceri demek olmayabilir. Ayrıca da, geçerli beceri, beceriden farklıdır. Giderilmeyi bekleyen, ama beceri yetmezliğinden dolayı işe dönüşmemiş ihtiyaçlar geçerli beceri bekliyor. İş ve işsizlik birlikte olabiliyor.

O hâlde, sorun, beceri edinmeye geliyor. Peki, bu nasıl olacak? Zaten yarım yamalak bir beceri ve onu da güçlükle edinirken yeni yeni beceriler elde edeceğiz. Zaten bir tanesini zor edinmişiz, öbürünü nasıl yapacağız? Fark iyi anlaşılacak. Diplomanın mutlaka beceri kazandırmayabileceği iyi anlaşılacak. İşsizlik varsa, mutlaka giderilemeyen ihtiyaçları işaret ettiği iyi anlaşılacak. İş arayanın koyacağı her sınırlamanın şansını biraz daha azalttığı gerçeği iyi anlaşılacak. Alışageldiğimiz öğretilme yolunun bu çağın ihtiyaçlarına cevap vermediği, yeni paradigmanın öğrenmeye dayalı olacağı iyi anlaşılacak. Nihayet, her insanın dünyaya bir öğrenme makinesi olarak geldiği, her nerede bir sorun varsa orada mutlaka bir öğrenme yetersizliği olduğu gerçeği hatırlanacak.

İş, istihdam için altın denklem: “İş = giderilmesi beklenen bir ihtiyaç = bir dizi öğrenmenin toplamı.” (Slayt gösterimi sunuluyor)

Hamburgerle içecek bir şeyler istiyor. “Burası kütüphanedir” diyor. “Madem kütüphanedir, kütüphanede alçak sesle konuşulur” diyor ve gene aynı şeyleri istiyor. Mercedes reklamı. Müthiş bir şey değil mi? Bir reklam böyle yapılabilir.

İş = bir dizi öğrenmek; esasında söylemek istediğim buydu. Neler? Sorular sormayı öğrenmek, çeşitli coğrafi uzaklıklardaki ihtiyaçları öğrenmek (nerede neye ihtiyaç var?), o ihtiyaçları gidermenin olası düşük prestijlerine aldırılmayı öğrenmek, işler arasında kolay-zor farkı gözetmemeyi öğrenmek, düşük gelir sağlayan ihtiyaçlar hâlinde dahi, düşük gelirli ama, yaşam kalitesini çok düşürmeden yaşamaya öğrenmek, o bilgi ve becerilerin neler olduğunu, nasıl edinileceğini öğrenmek, o bilgi ve becerileri öğrenmek, yaşam alanının sınırlarını genişletmeyi öğrenmek, öğrenmeyi öğrenerek daha tatminkâr işler edinmeyi öğrenmek, herhangi bir yerde yaşamını sürdürebilmek için zihinsel zincirlerinden kurtulmayı öğrenmek, bağımlılıklarını fark edebilmeyi öğrenmek, kendini değiştirebilmeyi öğrenmek, risk alabilmeyi öğrenmek (yer yetse ben size daha bir dolu öğrenmeyi koyabilirim); işte, iş esasında bu, bir dizi öğrenmenin toplamı. Bunları becerebiliyorsak mesele yok, bunları beceremiyorsak iş de yok.

Soru: Acaba, benim arzu ettiğim geliri sağlayabilen ihtiyaçlar, benim giderebileceğim ve de gidermek isteyebileceğim ihtiyaçlar mı? Örneğin hasta bakımı bir ihtiyaçtır, ama ben o ihtiyacı gidermek istemiyorum, ayrıca nasıl giderileceğini de bilmiyorum.

Bu bir deprem masası. İşte bütün mesele de burada. İhtiyaçlar ve işler denklemini unutmayın. Geliri düşük insanların genelde ihtiyaçları da düşük fiyatlıdır; bu ihtiyaçları gidermek hem az gelir getirir, hem de çok sayıda kişi bunları gidermeye taliptir. Düşük gelirliler az, yüksek gelirliler size çok gelir sağlar. Eğer yüksek gelir istiyorsanız, yüksek gelirli kesimlere, yani ihtiyaçlara yönelin; bunlar başka şehirlerde, hatta başka ülkelerde bulunabilir. “Nimet-külfet” meselesi.

Bir de beceri meselesi var. O becerileri edinmeniz gerekiyor, sahip olmanız gerekiyor. Nasıl mı?

Gördüğünüz gibi, bunlar, şambriyel yerine dış lastik takmışlar ve ufuklara doğru bakıyorlar, yani gidecekler. Nasıl mı? İş geldi öğrenmeye dayandı. Yanıt çok net ve basit, öğreneceksiniz. Bu zaten tüm canlıların en iyi bildiği şey. Okullarda, kurslarda eğitim adı altında verilen çalışmalarda karşılaşılan zorluklar ise, öğrenmek nedeniyle değil, size öğretilmek istenilenle sizin ihtiyaçlarınızın aynı olmadığından kaynaklanır. (Slayt gösterimi sunuluyor)

Mr.Smith’i arıyorlar ama, adam uçağa binmiş gidiyor. “Sizin için bir mesaj var” diyor.

Daha da genelleştirirsek, tüm sorunları, çeşitli öğrenmelerin toplamı hâlinde ifade edebilirsiniz. Sadece işsizlik değil, ekonomik, sosyal tüm sorunlar, bir dizi öğrenmenin toplamı hâlinde ifade edilebilir. İnsan bedenindeki hastalıklar dahi, organlarımızın ve ruhumuzun öğrenmediklerinin toplamıdır.